

Politici a politická história

Norbert Kmet'

Politik vo väčšine prípadov využije akúkoľvek tému na to, aby dosiahol svoj cieľ, ktorým je zvýšenie vlastnej popularity medzi obyvateľmi. Jednou z týchto foriem je vyjadrovanie sa k témam z politickej histórie, pretože „im ide o tie pravé, teda uplynulé dejiny: potrebujú sa identifikovať predovšetkým v nich, ich prostredníctvom“. (1) Inej skupine politikov nemusí záležať na určitej sebaidentifikácii s politickou históriou, ale stačí im, ak ju využijú na vlastné ciele. (2) V Poľsku tieto aktivity nazývajú historickou politikou alebo politikou dejín, ktorá je súčasťou politiky, pretože v nej ide o starosť o celospoločenské dobro, ako zdôraznil Paweł Skibiński. (3) Stredoeurópske spoločnosti sú prepolitizované, čo súvisí tiež s ich vývojom najmä v 19. a 20. storočí, avšak určité napätie vyvolávajú napríklad aj udalosti z 9. storočia.

Od roku 1989 sa v politickej sfére dosť často využíva politická história politikmi, čo sa spája nielen s dosahovanými preferenciami politických strán, ale zároveň je to súčasť vyrovnávania sa s históriou. K politickej histórii sa politici vyjadrujú bez ohľadu na znalosť tej - ktorej udalosti. Odvolávaním sa politikov na historické fakty sa ospravedlňujú politické požiadavky. (4) Týmto spôsobom predpokladajú „mäkkou formou“ dosiahnuť konkrétny politický cieľ. (5) Využívaním, či zneužívaním histórie na politické ciele sa má tiež potvrdiť ich vlastná legitimita a legalita, čo sa praktizovalo aj pred rokom 1989. Súčasťou každej spoločnosti sú jej dejiny, pričom politické dejiny splňajú niekoľko účelov. Môžeme k nim zaradiť snahu vytvoriť u občanov hrdosť na štát, ktorého sú príslušníkmi.

Pripomínajú sa tie dejinné epizódy, na ktoré môžu byť ľudia právom hrdí a ktoré sa zväčša spájajú s národno-emancipačnými snahami a bojom za slobodu. Každoročné spomienkové a pietne akty sú prejavom sakralizácie politiky. Negatívne sú väčšinou chápané tie vyjadrenia politikov k politickej histórii, ktoré polarizujú spoločnosť, vytvárajú zbytočné napätie medzi občanmi, ožívujú nacionalizmus a často zhoršujú bilaterálne vzťahy medzi štátmi. Súvisí to tiež s využívaním politickej histórie a jej transformácie na historickú politiku v procese budovania identity tej - ktorej politickej strany. Historické udalosti sa môžu používať ako významný nástroj na odpútavanie pozornosti od riešenia aktuálnych spoločenských problémov. Odpoveď na otázku, či politici majú využívať vo svoj prospech vybrané udalosti z politickej histórie, je jednoznačne odmietavá, o čom svedčí napríklad výzva z Blois. Problém však nastáva vtedy, keď to jedna časť politikov uplatňuje v politickom zápase a druhá nie. Na zamedzenie nárastu populizmu a demagógie sú nútení aj ďalší politici využívať politickú históriu v politickom diskurze.

Zdôrazňovanie len určitých historických udalostí má posilňovať tiež spomínanú národnú, resp. štátnu identitu. (10) V súčasnosti politické subjekty hlásiace sa k pravici i ľavici využívajú politickú históriu na vyzdvihovanie tradícií, z ktorých vychádzajú, ba dospelo sa do štádia, keď pieta je cnosťou „tak ľavice, ako aj pravice“. (11) V prípade národných či štátnych tradícií je pre spoločnosť výhodnejšie, ak existuje politický konsenzus v tom, ktoré udalosti a osobnosti z histórie sa budú akcentovať. Tento jav sa zvykne pomenovávať aj ako občianske náboženstvo (12) v demokratickom zriadení a v totalitárnych režimoch je to politické náboženstvo (13). Dejiny sa stali novou teológiou. (14) Presadil sa najmä Marxov koncept „robenia dejín“, ktorý sa stal súčasťou politického konania. Spolitizovanie heglovského záujmu o dejiny vyúsťuje vždy do utópie. (15) Rozvoj rôznych konceptov dejín ako teológie nastal v 19. storočí, keď ľudia hľadali a koncipovali „historické systémy sveta, v ktorých nachádzali globálne vysvetlenia svojho osudu a ktorými nahrádzali Božie účinkovanie“. (16)

Od čias národného obrodzenia sú politika a dejiny súčasťou uvedomovacieho procesu národa.(17)

Súčasnosť sa vyznačuje tým, že je problematické priradiť politické subjekty k pravici a k ľavici. Spájanie minulosti – prítomnosti – budúcnosti do jedného celku vyvoláva tiež značný záujem o históriu. Skúmanie akejkolvek historickej udalosti tak nadobúda charakter súčasných dejín.(18) Spoločnosť takto realizuje vlastnú reflexiu a tým sa dejiny stávajú ľahko manipulovateľným predmetom záujmu napríklad politikov, žurnalistov a pod.(19) Málokedy sa reflektuje rozdiel medzi pamäťou a históriou.(20) Tu je problém v tom, že pamäť súčasne reflektuje minulosť a prítomnosť.(21) Politici skôr využívajú pamäť, ktorá má byť identická s dejinami, čo však v žiadnom prípade neplatí.(22) Tento prístup sa môže uplatňovať v rámci menších skupín, kde kolektívna pamäť združených vyvoláva domnelú jednotu. Vzniká tu však konflikt s celonárodnou, resp. celoštátnou pamäťou, kde už nachádzame značné rozdiely.(23) Jedným z charakteristických znakov spoločenstva je kolektívna pamäť, ktorá predstavuje politický problém, pretože bez nej by neexistovalo určité politické spoločenstvo.(24) Pamäť je súčasťou či už individuálnej, alebo kolektívnej identity. Tieto pojmy môžeme považovať za zložky historickej politiky, ktorá „se snaží navlécí na nitku kontinuity korálky naši nedávne historie“. Podmienkou je však existencia spoločne prežívaného priestoru, ktorý sa však stráca. Do určitej miery to spôsobili politici, ktorí napríklad v Poľsku účastníkom boja za slobodu z rokov 1939 – 1945 odobrali titul vojnového bojovníka a priznali im iný: „osoba pronásledovaná represemi“ – s menšími oprávneniami“. (25) Podobný problém je napríklad aj na Slovensku, kde mala časť politikov záujem pravdepodobne potlačiť význam druhého odboja na úkor tretieho, avšak spoločnosť na to nereagovala. Na Slovensku sa v súvislosti s tretím odbojom nevedli žiadne serióznejšie diskusie a nevznikli politické spory. V Českej republike návrh zákona o treťom odboji vyvoláva polemiky, či už v politickej alebo vo vedeckej sfére.(26)

Pre stredoeurópske spoločnosti je charakteristická nielen vysoká prepolitizovanosť verejného života, ale majú tiež problémy s politickou históriou, ktorá je súčasťou politického diania. Je to nielen pozostatok minulosti, ale aj znak toho, že transformácia z totalitnej na demokratickú spoločnosť ešte nie je ukončená. Problémy s politickou históriou a s jej interpretáciou majú aj niektoré demokratické štáty, napríklad Francúzsko.(27) Bez ohľadu na dĺžku demokratického zriadenia politici budú vždy využívať politickú históriu. Spoločnosti v strednej Európe sú ďaleko od situácie, keď „vnímanie dejín sa posunie do pozitívnej humanizujúcej polohy“. (28)

Prepolitizovanosť všetkých oblastí života vrátane histórie súvisí so zmenou politického režimu do tej miery, do akej v nej pretrváva snaha o život v pravde, čo predstavuje vzburu človeka proti jeho postaveniu v spoločensko-politickom systéme. Ide o proces uvedomovania si vlastnej zodpovednosti a presadzovania mravných princípov v spoločnosti. (29) Ján Budaj už v septembri 1990 upozornil na to, že spoločnosť sa rýchlo vrátila k osvedčenému cynizmu a apatii.(30)

Idea antipolitickej politiky sa nepresadila, ale rozvíjal sa klasický mechanizmus moci, v ktorom sa ťažko uplatňuje princíp pravdy, či mravnosti.(31) Koncept nepolitickej politiky rozvíjaný v prostredí disidentov ostal v rovine ideálu, pretože slobodnú a spravodlivú spoločnosť si predstavovali ako „krajinu, kde žijú slušní a kultúrni občania, čo nekradnú a neklamú, čo sa zhovárajú veselo a družne a slobodne, lebo majú čisté svedomie. Nemusia byť prepychovo bohatí, ale sa smejú a čítajú knihy a chodia do divadla. Lenže sa ukázalo, že túto utópiu nikto nechce.“(32)

Treba si uvedomiť, že národné, či štátne histórie boli počas komunistického režimu depersonalizované a redukované na abstraktný proces, ktorý ľuďmi nepotreboval. Vytvorili sa nevinné národy zbavené zodpovednosti za vlastné dejiny. Tento proces bol okamžite zastavený vtedy, keď režim prechádzal do „liberálnejšej“ fázy a ustúpením strachu „začalo dejepisectví ožívať nezvyklými dramaty a z minulosti se začali vynořovat lidé odsouzení k umělému zapomnění“.(33) Ide o vzkriesenie „pamäti v oblasti kultúry a politickej minulosti“.(34) Politici do značnej miery ovplyvňujú interpretáciu histórie napríklad na úrovni mýtov, manipuláciou s faktami a oficiálnou ideologickou prezentáciou dejín.(35) Od roku 1989 bolo otvorených a do určitej miery spracovaných veľa tém, ktoré boli dovtedy buď tabuizované, alebo ich výklad podliehal momentálnym záujmom komunistickej strany. V priestore strednej a východnej Európy sa vyvinul určitý typ nedôvery k tomu, čo sa z politickej sféry prezentuje „jako nutnosť – ať už dějinná, politická či vědecká“ a považuje sa to väčšinou za politickú a morálnu lož.(36) Princíp dvojitej reality platnej pred rokom 1989 ostáva naďalej súčasťou spoločnosti a deinštitucionalizačné procesy a kríza legitimity štátu sa nezastavili.(37) Rozdvojenosť ľudského sveta sa odrazila aj v ľudskom vedomí, keď „ve sféře státní racionality je třeba suspendovat osobní svědomí a mravnost, která je ale principem života soukromého“.(38) Tento rozpor sa však naďalej prehĺbuje a ľudia vzdorujú – povedané slovami Václava Bělohradského – nenormálnej normalite.(39)

Zrútenie komunistických režimov v strednej a východnej Európe spadá do obdobia postupného rozmachu globalizačných procesov, ktoré ovplyvňujú súčasné spoločenskoekonomicko-politické dianie, a ich sprievodným znakom je oslabovanie národného štátu. Proces pádu režimov, ktoré patrili do sovietskeho bloku, sa zvykne porovnávať s krízou, či úpadkom feudalizmu a s prelínaním sa vnútorných a vonkajších faktorov smerujúcich k zániku oboch spoločensko-ekonomických formácií.(40) So stredovekom sa porovnáva tiež globalizácia, čo podľa Slavoj Žižeka „spočíva v tom, že nový svetový ráđ je tak jako ve středověku sice globální, ale není univerzální, protože usiluje o nový globální ráđ, v němž má každá součást zaujmout určené místo“.(41) Bez ohľadu na koncepcie, zaoberajúce sa globalizáciou a hľadaním niečoho podobného v minulosti, faktom ostáva, že v súčasnej globalizácii je všetko spolitizované vrátane dejín, ktorým však neunikneme napriek snahe vystáť sa z histórie.(42) Ignorovanie histórie, či už individuálnej alebo kolektívnej, nie je možné preto, lebo tvorí súčasť ľudskej existencie. Minulosť nás nevŕahať späť do ukončených dejov, ale posúva dopredu, a to na rozdiel od budúcnosti, ktorá nás vracia do histórie. Súčasťou tejto časovej rozpornosti je prítomnosť meniac sa stále na minulosť a súčasná budúcnosť končiac v minulosti.(43)

Nie celkom jasné ideologické rozdiely medzi politickými stranami na osi pravica – ľavica súvisia aj s depolitizáciou politiky a ekonomiky, čo vedie k stavu, že „skutečný politický boj se přeměňuje v kulturní boj o uznání okrajových identit a o tolerantní přístup k odlišnostem“.(44) Odpolitizovanie spoločnosti sa prenáša potom do sfér, ktoré by s politikou nemali mať nič spoločné, a politici hľadajú v tomto priestore spôsoby, ako presvedčiť voličov, že majú spoločné záujmy. Slúžia na to aj problematické a rozporuplné pojmy historizmus, resp. historicizmus(45), ktorými sa vysvetľujú udalosti z politickej, ekonomickej, kultúrnej a inej oblasti spoločnosti.(46) Hľadanie spomínanej pravdy, vyrovnávanie sa s minulosťou, priznanie si zodpovednosti slúži politikom zväčša len na upevnenie si mocenských pozícií. Snahou politikov a mocenských štruktúr je využiť pritom aj spoločenských vedcov na dokázanie a potvrdenie ich momentálnych záujmov. Ide tu zo strany politikov o nepochopenie práce spoločenského vedca a jeho úlohy v spoločnosti.(47) Nepodriadenie sa spoločenským vedcom parciálnym politickým záujmom vytvára vzájomné napätie, ktoré sa v podstate nedá odstrániť.(48) Proti podriadeniu histórie akejkoľvek vládnej garnitúre sa vyslovili tiež

signatári Výzvy z Blois preto, lebo v slobodnom štáte nemá politická moc určovať, čo je historická pravda, a zákonmi obmedzovať slobodu bádania.

V postindustriálnej spoločnosti je základom u politikov dosiahnuť celospoločenský konsenzus na základe ich parciálneho ponímania nielen reality, ale aj histórie. Ide o už spomínané splývanie minulosti, prítomnosti a budúcnosti do celku, v ktorom dominuje súčasnosť. Takéto ponímanie temporálnosti nie je charakteristické len pre modernú dobu. Podľa sv. Augustína existuje „jen prítomnosť minulosti, prítomnosť prítomnosti a prítomnosť budúcnosti“. (49) Doba, v ktorej žijeme, je vo všeobecnosti charakterizovaná chaosom. Súčasnnosť nie je naplnovaná určitým zmyslom, pretože „získala vlastnú váhu a hodnotu, s níž si ale nevíme rady. Preto sa obracíme do minulosti. Ta ale ztratila spolu se ztrátou svého eschatologického zacielení smysl.“ Spolu s prítomnosťou je problematická aj história, ktorej platné výklady už prestávajú platiť, a na miesto jednotného nového výkladu nastupuje individuálna pamäť spojená s pravdou každého človeka. (50)

Pri takomto prístupe sa sčasti zakrýva povestný „mantinelizmus“, ktorý má za cieľ odpútať pozornosť od predchádzajúcej činnosti, či pasivity konkrétnych osôb. Málokedy nachádzame vo vyjadreniach politikov či intelektuálov osobnú reflexiu o predchádzajúcom období, keďže celospoločenská zhoda na bode nula (51) je všeobecne akceptovaná. (52)

Presadzovanie bezdejinnej koncepcie je výhodné preto, lebo vytvára podmienky pre tvrdenie, že niekto je obeťou dejín. Zároveň sa tým ospravedlňuje voľba menšieho zla. (53) Falošný kolektivismus pretrváva možno aj preto, lebo normalizačný režim apatiou rozleptal verejný život a „absence skutočných a pochopiteľných spoločenských cieľů změnila socialistického člověka v omezeného soukromníka, který skutečně angažovaně kultivuje jen svůj záhumenek a nehasí zásadně to, co ho nepálí“. (54) Skutočný verejný priestor chýbal a chýba. Neexistuje možnosť zmeniť tento stav, lebo v spoločnosti navzájom súperia politické skupiny, ktoré presadzujú vlastné riešenia, odvolávajú sa pritom na absolútne hodnoty. Výsledkom je, že „toto nepřátelství vyplňuje celý prostor veřejného života a dusí všechny možné formy pospolitosti. Princíp zneprátení proniká vším a stáva se postupne podmínkou udržení samotného života.“ Možnosti človeka zanechať po sebe určité stopy sú obmedzené aj preto, lebo politická moc sa snaží ovládnuť a tým činom vylúčiť človeka z územia, ktoré tvorí jeho prirodzený svet. (55)

Zmena režimu jasne ukázala neúčinnosť komunistickej propagandy. Budovanie novej štátnej a historickej legitimacy bolo komplikované, pretože sa nedala realizovať na základe známeho kádrovania z jednoduchého dôvodu. Na novembrových udalostiach a následnom politickom vývoji participovali nielen osoby z disentu, či nezávislých štruktúr, ale aj tí, ktorí v novembri 1989 vlastnili stranícku legitimáciu, prípadne pôsobili zväčša na ideologických pracoviskách. Takto sa mohol každý zúčastniť na politickom dianí bez ohľadu na osobnú či historickú legitimitu. (56) Václav Havel to 1. januára 1990 v novoročnom prejave povedal jasne: „všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod totalitní mašinerie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spolutvůrci“. (57) Známe je tiež heslo z Novembra 1989 „nie sme ako oni“. Rozdiel v ponímaní reality medzi obyvateľstvom a predstaviteľmi komunistického režimu bol nespochybniteľný. Na základe vývoja si ľudia uvedomovali, že politika má blízko k monštruóznosti, čiže k vytváraniu podmienok na dosiahnutie cieľa, ktorým bolo, je a bude „osvobození člověka od předsudků a vnější autority“. Takéto pokusy sú známe už od Francúzskej revolúcie a s týmto susedstvom politiky a monštruóznosti sa stretávame aj v demokratickom zriadení, pretože jeho podstatou je autonómia. Sprievodným znakom tejto autonómie je „možnost rozhodnout o zákonech

spoločnosti bez úcty k minulosti a k druhým“. Takáto forma konania je v protiklade s heteronómiou, t. j. s úctou k zákonom odvodzovaných od určitej vonkajšej moci predstavovanej napríklad Bohom, alebo tradíciou.(58)

S neustálym otváraním rozličných tém z politickej histórie sa občas diskutuje o tom, či národy strednej Európy majú skutočne ukončenú prvú modernizačnú vlnu, ktorá je „v našom kontexte aj otázkou tradície, kontinuity a vedomia súvislosti“. (59) Vzhľadom na problematickosť a napätie vznikajúce v súvislosti s politickou históriou sa nachádzame v čase prelínania sa prvej a druhej modernity, keďže pre prvú je charakteristické výrazné rozlíšenie medzi pamäťou páchatel'a a obeti, čo viedlo k vzájomnému neporozumeniu a určaniu jasnej hranice medzi príslušníkmi jednotlivých národov. V druhej modernite už ide o vzájomné uznanie dejín druhého a zmierenie by sa malo odraziť v pamäti konfliktných strán. V riešení nastoleného problému sa však nič nemení, lebo zúčastnené strany sporu o dejiny a spáchané neprávosti ostávajú na svojich pozíciách morálnej nadradenosti. Presadzovaným cieľom druhej modernity je vytvorenie kozmopolitnej spomienky na minulosť, čo má utopiť nacionalistické tendencie.(60) V spoločnosti, v ktorej sa či už reálne, alebo umelo vytvára napätie spôsobujúce netoleranciu, je vyššie spomínaný koncept nereálny. Presadzovaná myšlienka druhej modernity súvisí aj s ospravedlňovaním sa za každý čin, z ktorého pramení určitá nepravosť. Z takéhoto konania vyplýva nádej alebo presvedčenie o tom, že keď sa všetci všetkým ospravedlnia, dejiny prestanú existovať. Vytvorí sa spoločnosť, ktorú nebudú spájať víťazstvá, ale vina.(61)

Modernizačné koncepcie vychádzajú z premisy, „že človek, ktorý ide s duchom doby, sa musí zbaviť záťaže histórie“. Zvolený postup je však v rozpore so stanoviskom ľudí, ktorí sa zaujímajú o históriu. Roku 2004 v Poľsku odpovedalo 50,1 % respondentov kladne na otázku, či história zohráva dôležitú úlohu v rozvoji štátu.(62) Akékoľvek spoločenstvo bude stále prejavovať záujem o históriu a zaoberať sa otázkou, ako nájsť také riešenie problému ľudských dejín, aby sa uspokojila túžba po vzájomnom uznaní zúčastnených strán. Dosiachnutie tohto stavu môžeme označiť potom za koniec dejín. Víťazom by mala byť spoločnosť, ktorej sa podarí tento cieľ realizovať.(63)

Každý režim si vyberie z politickej histórie udalosti, s ktorými sa do určitej miery stotožňuje, a využíva „politický inštrumentálny prístup k minulosti“. (64) Niektoré historické udalosti pretrvávajú. V prípade Slovenska ide napríklad o Slovenské národné povstanie. O jeho výklad sa viedli spory už od roku 1945 a k masívnemu spochybňovaniu jeho významu dochádzalo v 90. rokoch 20. storočia.(65) Tieto spory sledovali pozorne aj v zahraničí, o čom svedčí napríklad záujem diplomatov Bieloruska v roku 1994 o „politické hodnotenie SNP“. (66) Výskumy verejnej mienky dokazujú hrdosť občanov Slovenska na SNP.(67) Medzi politikmi panuje na deklaratívnej úrovni jednota, ktorá je však do určitej miery odrazom tlaku verejnosti a médií. Zohráva tu značnú úlohu tiež obava pred negatívnymi reakciami zo zahraničia. Hlásenie sa k tejto významnej udalosti moderných dejín Slovenska však nevypovedá o skutočnom presvedčení politikov, pretože sa idea SNP málo využíva na zdôrazňovanie princípov a hodnôt slobodnej spoločnosti oproti totalitným, či autoritatívnym formám vlády. Poukazovaním na konkrétne negatívne stránky SNP počas osláv jeho výročí sa vlastne dehonestuje jeho význam. Zároveň sa potvrdzuje pretrvávajúce falšovanie jednoty vo vedomí spoločnosti nielen vo vzťahu k SNP, ale aj k druhému odboju a československej myšlienke. Tieto pochybnosti potvrdzuje napríklad prijatý zákon o protikomunistickom odboji, kde je explicitne uvedené, že sa začal 6. októbra 1944, teda v čase, keď sa na povstaleckom území odolávalo nacistickej prevahe.(68) S vyjadreniami, ktoré relativizujú oslobodenie v roku 1945, sa stretávame aj v súčasnosti. Lubomír Galko, minister obrany SR,

9. mája 2011 na Slavíne vzdal hold všetkým, „ktorí obetovali svoje životy za našu slobodu“ a v jeho príhovore odznelo aj to, že „koniec vojny znamenal porážku fašizmu, no skutočného oslobodenia sa naša krajina nedočkala“. (69) K slovám ministra Galka sa vyjadril Martin Krno, ktorý pripomenul, že „ak sa na Slovensku v máji 1945 ktosi cítil neslobodný, tak kolaboranti a domáci fašisti“. (70)

Po Novembri 1989 bolo samozrejmé, že novokonštituované politické elity a spoločnosť mali záujem vyrovnáť sa s problematikou komunistického režimu. Požiadavky pravdivého, nezamlčovaného a neideologizovaného opísania histórie sa objavovali už počas posledných rokov komunistického režimu. To svedčilo o celospoločenskej zhode na tom, že je nutné poznať skutočné dejiny, ktoré „se rodí z potreby vyjasniť praktické a morálne problémy“. (71)

V prvom vyhlásení Občianskeho fóra (OF) 19. novembra 1989 boli jasne sformulované štyri požiadavky, v ktorých sa odrážala politická história. Žiadali odstúpenie tých straníckych predstaviteľov, ktorí boli spájaní s intervenciou vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968 a niesli politickú zodpovednosť za nasledujúci dvadsaťročný vývoj v republike. Konkrétne menovali G. Husáka, M. Jakeša, J. Fojtíka, M. Zavadila, K. Hoffmanna a A. Indru. V druhom bode žiadali odstúpenie pražského tajomníka KSČ M. Štěpána a federálneho ministra vnútra F. Kincla, ktorí boli zodpovední za zásahy bezpečnostných orgánov proti občanom vyjadrujúcim svoje názory v Prahe na manifestáciách v roku 1989. Podľa ďalšieho bodu mala tieto zásahy vyšetriť komisia a na jej činnosti sa mali podieľať aj zástupcovia OF. V poslednom bode požadovali prepustenie politických väzňov. (72)

Verejnosť proti násiliu (VPN) sa v zverejnenom stanovisku z 21. novembra 1989 stotožnila s vyššie uvedenými požiadavkami Občianskeho fóra a ďalej požadovala v súvislosti so zásahom bezpečnostných síl z dňa 17. novembra, „aby sa vlády dištancovali od brutálneho násillia a vinníci boli potrestaní podľa zákona, pretože tento zásah vyvolá atmosféru konfrontácie a násillia“. K tomuto stanovisku VPN sa pripojili v ten istý deň vyhlásením tiež radoví komunisti. Pod týmto vyhlásením bol podpísaný Ľubomír Feldek. (73)

Už počas novembrových udalostí existovali požiadavky zabezpečiť archívy ministerstiev vnútra. Ján Čarnogurský 7. decembra 1989 na rokovaní VPN s predsedom SNR R. Schusterom a predsedom vlády SSR Pavlom Hrivnákom tohto požiadaval, „aby urobil príslušné opatrenia, lebo sa ničia archívy ministerstva vnútra, dokumenty ŠtB. Predseda vlády však odvetil, že do kompetencií slovenskej vlády Štátna bezpečnosť nepatrí. Do federálnej kompetencie slovenský premiér nemôže zasahovať (,nemusia ma pustiť ani do budovy‘).“ (74)

Po zmene režimu v roku 1989 sa v politike začali v snahe o skompromitovanie oponenta využívať dôkazy o spolupráci s ŠtB (75) a členstve v komunistickej strane. Samozrejme, v podstate každá relevantná politická strana a hnutie – s výnimkou KDĽ – mala tzv. dobrých a zlých spolupracovníkov ŠtB a členov KSČ. Snaha naprávať krivdy minulosti je charakteristická pre ponovembrovú politiku. V niektorých platných právnych normách je zakotvený pokus o vyrovnávanie sa s predchádzajúcimi obdobiami. Predstava politikov bola jasná: politicky presadiť také legislatívne normy, ktoré budú dôkazom o vyrovnaní sa s minulosťou a týmto spôsobom sa tento problém uzavrie. Zvolený prístup bol v prvom období po roku 1989 zrozumiteľný a všeobecne akceptovateľný, pretože v prvom rade išlo o nápravu chýb a zmiernenie konkrétnych krívd. V tomto duchu bol prijatý aj zákon o protiprávnosti komunistického režimu. Keď Václav Havel podpisoval v roku 1993 tento zákon, predpokladal, že sa tým uzavrie obdobie komunizmu. Proti novému oficiálnemu výkladu

dejín sa zdvihla vlna kritiky, napríklad od Jiřího Pelikána a Václava Bělohradského.(76) Parlamentom schválená legislatíva, počnúc lustračným zákonom až po prijatý zákon o vytvorení inštitúcie, ktorá má skúmať obdobie nacizmu, resp. fašizmu a komunizmu (1939 – 1989), vytvára podmienky na často zbytočnú polarizáciu spoločnosti. K pravdivému poznaniu konkrétnych politických udalostí, ktoré už patria histórii, sa v súčasnosti nedá dospieť na základe zákonov, ktoré sú súčasťou právneho poriadku štátu. Samozrejme, existujú takéto pokusy, ale tieto môžu u politikov len utvrdiť ich presvedčenie o správnosti zasahovať a prijímať právne normy, ktorými negatívne deformujú snahu o pravdivý výklad tej - ktorej udalosti. Upevňuje sa tým proces, ktorý politici sami odmietajú, a to proces politizácie politickej histórie, čo tvorí základ spomínanej historickej politiky. Osoby zaoberajúce sa profesionálne politickou históriou by nemali svoju interpretáciu akejkoľvek udalosti opierať o takéto typ zákona, ale zastávať postoj vychádzajúci z demokratických a ľudskoprávnych pozícií.

Je prirodzené, že každá vládnuca politická reprezentácia má snahu zasahovať do interpretácie politických udalostí, ktoré tvoria históriu štátu alebo národa. V takýchto prípadoch ide o už niekoľkokrát spomenutú historickú politiku, ktorá je základom vzdelávacej politiky, pretože história má veľký vplyv na formovanie osobnosti na základe prezentovaných vzorov, ako na to upozornil Paweł Skibiński v diskusii Polska polityka historyczna.(77) Na Slovensku bolo vždy dosť takýchto pokusov. Spomeniem len jeden, podľa môjho názoru zásadný, ktorý súvisí s knihou Milana Ďuricu Dejiny Slovenska a Slovákov. Niekoľkomesačný spor ukončil Vladimír Mečiar, vtedajší predseda vlády SR, keď 27. júna 1997 „v Amsterdame oznámil, že kontroverzná dejepisná príručka bude stiahnutá zo škôl a niektoré kapitoly slovenských dejín budú znova hodnotené“. Tento spor poukázal na to, že bola zastavená protidemokratická línia dejín Slovenska, ako sa vyjadril Jozef Jablonický v rámci okrúhleho stola Slovensko a fenomén Ďurica. Dušan Kováč pripomenul, že táto práca M. Ďuricu „je pokus o návrat historiografie do predvedeckého štádia“.(78)

Bez ohľadu na politické zriadenie je vždy dostatok ľudí inklinujúcich k funkcionárskemu riešeniu problému, čo považujú za službu objektívnej nutnosti dejín a k presadeniu javov, ktoré sa vysvetľujú banalitou zla.(79)

K témam, ktoré stále rezonujú v stredoeurópskych spoločnostiach a ich reflektovanie má rôznu intenzitu, patrí odsun obyvateľstva najmä nemeckej národnosti po roku 1945. Zmena štruktúry obyvateľstva zasiahla výrazne do života stredoeurópskych spoločností už počas druhej svetovej vojny, s čím je spojený tragický osud osôb hlásiacich sa k židovskému pôvodu. Násilný odsun obyvateľstva, konaný na akomkoľvek základe, je spoločnou tragédiou, pretože znamená odsun všetkých ľudí a samej skutočnosti, ktorá „se uchýlila na periférii dejín, do príbehů a vzpomínok, do knih zbylých po potopě“. Pre tento stav je charakteristické, že ľudia prežijú svoj život vo vnútri určitej fikcie. Takýmito rozhodnutiami politikov sa vytvára základ modernej eschatológie, t. j. viery, „že z tohto odsunu se zrodí nová neutrálnost, nadosobnost, a z té pak trvalý mír na zemi“.(80) Presadzovanie politickej korektnosti vytvára opäť jasne určené podmienky pre spoločnosť, vrátane histórie a jej interpretácie poznačenej „vládnoucím myšlenkovým stereotypům současnosti“.(81)

Snaha presadiť absolútnu objektivitu alebo politickú korektnosť vytvorila podmienky pre dialóg, ktorý je v skutočnosti monológom zúčastnených strán. Každý má svoju pravdu, pričom presadenie sa politických funkcionárov vyprázdnilo logiku dejín „a proměnila jejich důstojnost v tahanici mezi aparáty, které jsou v podstatě všechny stejné“.(82)

Uvádzané presadzovanie objektivity a ideové splyvanie jednotlivých názorov vytvára nielen v politike, ale aj v spoločnosti napätie, ktoré sa odráža v reflektovaní politickej histórie. Okrem jasných osobných záujmov presadiť určitý pohľad na politickú históriu chýba odpoveď na to, čo, prečo a ako si pripomínať. Zhoda existuje v tom, že politická história musí byť pravdivá a nemôže byť súčasťou politického zápasu. V súčasnosti je možné odôvodniť záujem o politickú a súčasnú históriu ich krutosťou(83), ktorá sa odvolávala na zákonnosť. Zároveň je nutné pripomínať rolu človeka v spoločnosti a fakt, že nikdy nebude žiť na takom území, ktoré nepatrí nikomu a neexistuje večná nevinnosť.(84) Jednotlivca neustále presvedčuje momentálna vládnuca politická skupina o nutnosti prispôbiť sa, či podriaďiť záujmom celku, ktoré sú v rozpore nielen s jeho individuálnymi cieľmi, ale aj s konaním väčšiny politikov zodpovedných za chod štátu.

Pre modernú politickú spoločnosť je charakteristické uplatňovať rýchle a jednoduché riešenia problémov, alebo využívať systém odsúvania, čo znamená neriešenie záležitostí, pretože sa hľadá konsenzus. Výsledkom je postupné prekryvanie aktuálnych tém, ktoré sa prirodzeným spôsobom vytratia z akéhokoľvek diskurzu a možno sa po čase opäť nastolia, alebo upadnú do zabudnutia. Stanú sa súčasťou histórie. Deklarovaná snaha o rýchle a jednoduché, ale elegantné riešenia je spojená so zriaďovaním konkrétnych komisií, ktoré majú jasný cieľ, a to v krátkom čase prijať jednoznačný výrok k určitej téme. Prijaté závery následne politici využívajú vo svoj prospech.(85) V prípade politickej histórie išlo napríklad o analýzu dekrétov prezidenta republiky Edvarda Beneša, alebo posúdenie sochy Svätopluka umiestnenej v priestoroch Bratislavského hradu. Úsilie o objektivnosť sa dostalo už do štádia, ktoré sa označuje pojmom eschatológia neosobnosti alebo nevinnosť moci, a môžeme ju stotožňovať napríklad s demokraciou, postindustrialnou spoločnosťou, so socializmom.(86)

Záujem o dejiny u občanov a politikov súvisí s hľadaním zmyslu bytia individuálneho alebo spoločného, s ktorým by sa dalo identifikovať. Fungovanie štátu, s ktorým sa ľudia nevedia, resp. majú problém stotožniť a v ktorom sú vyššie mravné hodnoty potlačené racionálnosťou, vytvára priestor na neustále hľadanie niečoho neidentifikovateľného. Sklamanie z politiky charakterizuje únik aj k minulosti, v ktorej si každý môže nájsť to, s čím sa stotožní a je to do určitej miery návrat k celku.(87) V každej spoločnosti je neustály spor medzi individuálnym a kolektívnym prístupom k riešeniu problémov. V politike by to mal byť jasný spor medzi pravcou a ľavicou. Presadzovanie pamäti na úkor minulosti a celku nad jednotlivcom je v súčasnosti charakteristické aj tým, že morálny problém už nie je individuálnou záležitosťou, ale spoločenskou.(88) Je to kantovský útek od politiky k dejinám, čoho výsledkom je záujem o celok a demonštrovanie nezmyselnosti jednotlivosti.(89)

Návrat histórie do politiky súvisel v strednej Európe so zrútením komunistických režimov, čo malo za následok aj pád dejín ponímaný v starom štýle, ako to pripomenul Dušan Třeštík. Podľa neho mal Francis Fukuyama so svojím koncom dejín pravdu, pretože boli odmietnuté tie koncepcie, ktorých autormi boli Marx, Hegel a Condorcet.(90) História sa stala módnou po 11. septembri 2001.(91) Vzhľadom na celkovú spoločenskoekonomickú situáciu nielen v Európe sa politická história stáva súčasťou každodenného politického zápasu. Je to proces, ktorý je v spoločnosti reflektovaný v určitých vlnách vzostupu a úpadku. Posledné desaťročia sú toho dôkazom. Príčinou nie je len už spomínané odpútavanie pozornosti od dôležitejších spoločenských problémov, ale aj politické udalosti odohrávajúce sa v jednotlivých štátoch Európy a na európskej úrovni. Väčšinou je to spojené aj s určitým legislatívnym cieľom.(92) Je to tiež dôkaz prelínania sa vnútornej a zahraničnej politiky.

V politickom zápase o moc sa využívajú všetky témy, nevynímajúc politickú históriu. Spor medzi tými, ktorí tento prístup obhajujú, a tými, čo ho odmietajú, sa dostal vo Francúzsku v roku 2001 do zaujímavej polohy. Predkladateľka zákona o tom, aby bol obchod s otrokmi označený za zločin proti ľudskosti, sa vyjadřila aj v tom zmysle, že politici sú obeťou spoločenských vedcov, lebo títo upierajú zástupcom ľudu „možnosť vyjadřovať sa k národnému príbehu“.(93) Nemiznúce je hľadanie odpovede, kde sú hranice toho, k čomu by sa politici mali vyjadřovať. Právo na vyjadřenie postoja k určitej téme je v demokratickej spoločnosti zaručené, pokiaľ vyslovený názor nevyvoláva neznášanlivosť akéhokoľvek typu. Tu sa však už politici ocitajú na hranici akceptovateľnosti, či dodržiavania platných zákonov. Európu sprevádzala vždy minimálne latentná neznášanlivosť, ktorá v 20. storočí vyvrcholila masovým vraždením ľudí len preto, že mali inú národnosť, vyznávali iné náboženstvo a idey. Vo Francúzsku si už politici pravdepodobne uvedomili, že politickú históriu nemožno meniť zákonmi. Komisia k zákonom o pamäti pri Národnom zhromaždení Francúzskej republiky zriadená v marci 2008 odporučila 18. novembra tohto istého roka, aby sa už neprijímali legislatívne normy tohto typu.(94) Takéto riešenie by sa mohlo prijať aj na európskej úrovni a následne aj parlamentmi jednotlivých štátov EÚ. Vlny nacionalizmu sa v Európe prejavujú neustále na rôznych miestach a v podstate na seba nadväzujú. Jednou z možností, ako im predchádzať, je tá, že politici budú riešiť skutočné, a nie zástupné problémy obyvateľstva. Z doterajšieho vývoja vieme, že dosiahnuť takýto stav je v súčasnosti utópia, ale možno v budúcnosti predsa len realizovateľná.

Štúdia bola vypracovaná v rámci VEGA MŠ SR – SAV Vzťah politiky a histórie – vyrovnávanie sa s minulosťou, číslo projektu 2/0013/09.

Citovaná literatúra:

- (1) KUSÝ, Miroslav. Úvodný príhovor k III. bratislavskému sympóziu. In *História a politika. III. bratislavské sympóziu 1992*. Bratislava : Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1993, s. 011.
- (2) SCHULZ, Martin. Never again. In *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. Edit by Hanes Swoboda, Jan Marinus Wiersma. Brusel : PSE, 2009, s. 7.
- (3) Polska polityka historyczna. In *Biuletyn IPN*, 2006, 5, s. 22. Podľa Dariusza Gawina a Pawła Kowala je historická politika súčasťou poľskej politiky, a to napríklad hospodárskej, sociálnej alebo zahraničnej. In *Polityka historyczna. Historycy – Politicy – Prasa*. Warszawa : Muzeum Powstania Warszawskiego, 2005, s. 13.
- (4) WIERSMA, Jan Marinus. *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. In *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, ref. 2, s. 15.
- (5) *Polityka historyczna*, ref. 3, s. 122.
- (6) Bližšie pozri napríklad GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. Brno : CDK, 2008, s. 60.
- (7) Bližšie pozri napríklad MARUŠIAK, Juraj. *Stredoeurópska vlna nacionalizmu*. In <http://www.jetotak.sk/europa/stredoeuropska-vlna-nacionalizmu>.
- (8) Signatári tejto výzvy požadovali okrem iného, aby si zodpovední politickí predstavitelia „uvedomili, že pokiaľ im prislúcha starostlivosť o kolektívnu historickú pamäť, nesmú zákonmi a vo vzťahu k minulosti prijímať štátne pravdy, ktorých začlenenie do právneho systému môže vážne obmedzovať nielen historikovu prácu, ale tiež intelektuálnu slobodu vo všeobecnosti“. In http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/apel_de_blois_SK.pdf
- (9) GEREMEK , Bronisław. *Common Memory and European Identity*. In *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, ref. 2, s. 31.
- (10) Bližšie pozri napríklad MICHELA, Miroslav. *Pripomínanie a kanonizovanie minulosti*.

Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska. In OS, 02/2008, s. 47-64.

(11) LEDUC, Jean. Historici a čas. Koncepcie, otázky, diela. Bratislava : Kalligram, 2005, s. 166.

(12) „Občanské náboženství je formou sakralizace kolektivní politické entity, která se neztotožňuje s ideologií určitého politického hnutí, prosazuje oddělení státu od církve, a přestože postuluje existenci nadpřirozené, božským zásahem vytvořené bytosti, koexistuje s tradičními zavedenými náboženstvími, aniž by se ztotožňovalo s nějakým náboženským vyznáním.“ In GENTILE, ref. 6, s. 185.

(13) „Politické náboženství je formou sakralizace politiky vyznačující se výlučností a radikalismem; odmítá žít bok po boku s jinými ideologiemi a politickými hnutími, neuznává nezávislost jedince vzhledem ke společnosti, předepisuje jako povinnost dodržování svých příkázání a účast na politickém kultu, posvěcuje násilí jako legitimní zbraň proti nepřítelům a jako nástroj obrody.“ In GENTILE, ref. 6, s. 185.

(14) Pozri bližšie BĚLOHRADSKÝ, Václav. Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby. Druhé vydání, opravené a doplněné. Praha : SLON, 2009, s. 148; ŽIŽEK, Slavoj.

Nepolapitelný subjekt. Chybějící střed politické ontologie. Chomutov : L. Marek, 2007, s. 98.

(15) ARENDTOVÁ, Hannah. Mezi minulostí a budoucností. Brno : CDK, 2002, s. 75-77.

(16) FURET, François. Minulosť jednej ilúzie. Esej o ideji komunizmu v 20. storočí. Bratislava : Agora, 2000, s. 14.

(17) BARTOŠEK, Karel. Češi nemocní dějinami. Eseje, studie, záznamy z let 1968 – 1993. Praha; Litomyšl : Paseka, 2003, s. 15.

(18) B ližšie pozri CRO CE, Benedetto. Historie jako myšlení a jako čin. Brno : CDK, 2006, s. 14.

(19) PŘIBÁŇ, Jiří. Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: středoevropské zkušenosti s postkomunismem. In GJURIČOVÁ, Adéla – KO PEČEK, Michal (eds.).

Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. Praha : Paseka, 2008, s. 288. Pozri aj

BARTO ŠEK, Karel. Čechy a Morava. Návrat dejín na český spôsob. In História a politika, ref. 1, s. 128.

(20) Pamäť sa považuje za autentickejšiu a pravdivejšiu „než historie, ktorá je údajne umelá a spočíva predovšetkým v manipulácii pamäti“. In Le GOFF, Jacques. Paměť a dějiny. Praha : Argo, 2007, s. 9. Ďalej pozri napríklad PRO FANTOVÁ, Zuzana. Malé dejiny veľkých udalostí z pohľadu etnológie. In Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. I. Ed. Zuzana Profantová. Bratislava : Ústav etnológie SAV; Ústav pamäti národa, 2005, s. 13-19; RUISEL, Imrich. O konštruktívnosti dlhodobej pamäti. In Malé dejiny veľkých udalostí, s. 20-30.

(21) M AYER, Françoise. Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita. Praha : Argo, 2009, s. 14.

(22) POM IAN, Krzysztof. Memory Wars. In Politics of the Past: The Use and Abuse of History, ref. 2, s. 82. K pamäti a histórii pozri aj TŘEŠTÍK, Dušan. O dějinách a paměti. In Dějiny – teorie – kritika, 2004, 1, s. 110.

(23) POM IAN, Krzysztof. Memory Wars. In Politics of the Past: The Use and Abuse of History, ref. 2, s. 82.

(24) CICHOCKI, Marek A. Czas silnych tożsamości. In Polityka historyczna, ref. 3, s. 15-16.

(25) STANISZKIS, Jadwiga. O moci a bezmoci. Brno : CDK, 2009, s. 112-113.

(26) Pozri napríklad BURSÍK, Tomáš. Diskuse nad třetím odbojem. In Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě. Praha : USTR, 2010, s. 17-26. Ďalej napríklad www.tretiodboj.cz

(27) KŠIŇAN, Michal. Sloboda pre históriu alebo história pre slobodu? In

http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/ksinan.pdf

(28) ZELENÁK, Peter. Slovensko-maďarské vzťahy a otázka etnického konfliktu. In História

a politika, ref. 1, s. 172.

(29) HAVEL, Václav. O lidskou identitu. Uspořádali a k vydání připravili Vilém Prečan a Alexander Tomský. 3. vydanie. Praha : Rozmluvy, 1990, s. 78.

(30) Bližšie pozri KR APFL, James. Poetický základ politiky: Dějiny významu roku 1989. In Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989, ref. 19, s. 151.

(31) K antipolitickej politike bližšie pozri napríklad HAVEL, Václav. Do různých stran. Praha : Lidové noviny, 1990, s. 57.

(32) KADLEČÍK, Ivan – PASTIER , Oleg. Spytovanie (román). Ivanka pri Dunaji : F. R. & G, 2010, s. 13.

(33) ŠIMEČKA, Milan. Kruhová obrana. Bratislava : ARCHA, 1992, s. 49, 124, 53.

(34) BARTOŠEK , Karel. Čechy a Morava. Návrat dejín na český spôsob. In História a politika, ref. 1, s. 128.

(35) HASSNER , Pierre. Beyond History and Politics. The Need for Conceptual and Ethical Dialogue. In Politics of the Past: The Use and Abuse of History, ref. 2, s. 71.

(36) Bližšie pozri BĚLOHRADSKÝ, ref. 14, s. 120.

(37) STANISZKIS, Jadwiga. Postkomunismus. Zrod hádanky. Brno : CDK, 2006, s. 26.

(38) BĚLOHRADSKÝ, Václav. Přirozený svět jako politický problém. (Eseje o člověku pozdní doby). Praha : Československý spisovatel, 1991, s. 163.

(39) BĚLOHRADSKÝ, ref. 14, s. 87.

(40) Bližšie pozri STANISZKIS, ref. 37, s. 15, 135.

(41) ŽIŽEK , ref. 14, s. 215.

(42) Bližšie pozri BĚLOHRADSKÝ, ref. 14, s. 191, 355, 187.

(43) ARENDTOVÁ, ref. 15, s. 14.

(44) ŽIŽEK, ref. 14, s. 236.

(45) Pozri napríklad Le GOFF, ref. 20, s. 170-175; HORSKÝ, Jan. Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Praha : Argo, 2009, s. 23-24.

(46) ŽIŽEK , ref. 14, s. 142.

(47) Bližšie pozri napríklad HUDEK , Adam. Najpolitickjšia veda. In http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/hudek.pdf

(48) MEURS van Wim. History and Politics: Recommendations from a New Comparative Agenda. In Politics of the Past: The Use and Abuse of History, ref. 2, s. 89.

(49) BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 137-138.

(50) TŘEŠTÍK, ref. 22, s. 112.

(51) Zdeněk Vašíček používá pojem špirály mlčania. In VAŠÍČEK , Zdeněk – MAYER , Françoise. Minulost a současnost, paměť a dějiny. Brno; Praha : CDK-Triáda, 2008, s. 75.

(52) S takýmto prístupom sa nestretávame len na Slovensku, ale napríklad aj v Poľsku. Bližšie pozri Polityka historyczna, ref. 3, s. 154-155. Tento model celospoločenského zmierenia sa zvykne označovať ako španielsky. Roku 1990 sa ho snažili na Slovensku presadzovať Martin Bútora, František Mikloško a Peter Zajac. Ich snaha však nenašla podporu. František Mikloško spomína, že niektorí predstavitelia Židov mu povedali jasne, že „nie je možné, aby pri tom istom pamätníku stál žid, ktorý si bude spomínať na svojich príbuzných z koncentračného tábora a pri ňom človek, ktorý si bude spomínať na ľudí, ktorí boli za tieto deportácie zodpovední a potom boli odsúdení“. In MIKLOŠKO , František. Čas stretnutí. Bratislava : Kalligram, 1996, s. 172.

(53) MARUŠIAK, Juraj. Sloboda (nielen) pre históriu. In http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/marusiak.pdf

(54) ŠIMEČKA, Milan. Ztráta skutečnosti. In KUSÝ, Miroslav – ŠIMEČKA, Milan. Velký brat a velká sestra. O strate skutečnosti v ideologii reálného socialismu. Bratislava : NMŠ, 2000, s. 171.

(55) BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 150, 135.

- (56) Bližšie pozri HADJIISKY, Magdalena. Vznik Občanskej demokratickej strany. Pokus o sociologickú analýzu. In Kapitoly z dejín českej demokracie po roce 1989, ref. 19, s. 84.
- (57) HAVEL, Václav. Projevy. Uspořádal Vilém Prečan. Praha : Vyšehrad, 1990, s. 12.
- (58) BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 14-15.
- (59) BAKOŠ, Vladimír. Avantgardistický projekt modernity. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2006, s. 260.
- (60) BECK, Ulrich. Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetovej politiky. Praha : SLON, 2007, s. 83-84.
- (61) TŘEŠTÍK, Dušan. Češi a dějiny v postmoderním očistci. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 85.
- (62) Polityka historyczna, ref. 3, s. 51, 266, 38.
- (63) FUKUYAMA, Francis. Konec dějin a poslední člověk. Praha : Rybka Publishers, 2002, s. 157.
- (64) BARTOŠEK, Karel. Čechy a Morava. Návrat dejín na český spôsob. In História a politika, ref. 1, s. 129.
- (65) Bližšie pozri napríklad JABLONICKÝ, Jozef. Glossy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP. Bratislava : NVK International, 1994; JABLONICKÝ, Jozef. Fragment o histórii. Bratislava : Kalligram, 2009; Nezodpovedané otázky. K spochybňovaniu odboja a SNP v našich národných dejinách. Materiály zo seminára s medzinárodnou účasťou. Banská Bystrica, Múzeum SNP 24. – 25. septembra 1996. Zostavovatelia: Dušan Halaj a Dezider Tóth.
- (66) Archív Ministerstva zahraničných vecí SR, fond Zastupiteľský úrad Praha, kartón 9, č. 932/94-SV, 12.8.1994. Nástupná návšteva zástupcov Bieloruska, s. 2.
- (67) Pozri napríklad PEKŇÍK, Miroslav. Slovenské národné povstanie a verejnosť po roku 1989. In PEKŇÍK, Miroslav (ed.). Slovenské národné povstanie 1944 súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2009, s. 425-453.
- (68) Vladimír Varinský k tomuto poznamenal, že schválením zákona „vytvoril sa priestor pre prelínanie resp. až splynutie dvoch svojím obsahom odlišných až protirečivých odbojových aktivít – konkrétne protifašistického a protikomunistického odboja“. VARINSKÝ, Vladimír. Identifikácia protikomunistického odboja a jeho podoby v povojnovom období. In Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2009, s. 409
- (69) <http://www.mod.gov.sk/21399/minister-galko-vzdal-hold-vsetkym-ktori-obetovali-zivoty-za-slobodu.php?pg=8>
- (70) Bližšie pozri Pravda, 11. 5. 2011, 21, 108, s. 34.
- (71) CROCE, ref. 18, s. 115.
- (72) SUK, Jiří. Občanské fórum. Listopad – prosinec 1989. 2. díl – dokumenty. Praha; Brno : USD AV ČRDoplňěk, 1998, s. 13.
- (73) Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty. Bratislava : NMS, 1998, s. 307, 308.
- (74) ONDRUŠ, Vladimír. Atentát na Nežnú revolúciu. Bratislava : IKAR, 2009, s. 87.
- (75) Bližšie pozri napríklad ŽÁČEK, Pavel. „Sachergate“: první lustrační aféra. In Paměť a dějiny, 2007, roč. 1, č. 01, s. 50-81.
- (76) RUPNIK, Jacques. Politika vyrovnávání s komunistickou minulostí. Česká zkušenost. In Soudobé dějiny, 2002, roč. 9, č. 1, s. 20.
- (77) Biuletyn IPN, 2006, č. 5, s. 23.
- (78) Kritika & Kontext, 1997, roč. 2, č. 2-3, s. 64, 7, 5.
- (79) Bližšie pozri BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 13-14.
- (80) BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 137-139.

- (81) TŘEŠTÍK, ref. 22, s. 111.
- (82) BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 21.
- (83) Pierre Nora pripomína, že v súčasnosti sa dejiny prezentujú ako zločin proti ľudskosti, z čoho pramení aj názor o nepotrebnosti minulosti. In KŠIŇAN, Michal. Sloboda pre históriu alebo história pre slobodu? http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/ksinan.pdf
- (84) BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 29, 18.
- (85) Pozri napríklad TŘEŠTÍK, ref. 22, s. 108.
- (86) B ližšie pozri BĚLOHRADSKÝ, ref. 38, s. 97.
- (87) ARENDTOVÁ, ref. 15, s. 80.
- (88) TŘEŠTÍK, ref. 22, s. 111.
- (89) ARENDTOVÁ, ref. 15, s. 80.
- (90) TŘEŠTÍK, ref. 61, s. 23.
- (91) CICHOCKI, Marek A. Czas silnych tożsamości. In Polityka historyczna, ref. 3, s. 20.
- (92) Išlo napríklad o spor o preambulu európskej ústavy, ako na to poukázal o. i. Dariusz Gawin. Pozri: Polityka historyczna, ref. 3, s. 36-37. Legislatívna norma o Ústave pamäti národa alebo zákon o Múzeu Varšavského povstania sú podľa Pawła Machcewicza ukážkou historickej politiky v Poľsku. In Polityka historyczna, ref. 3, s. 93.
- (93) KŠIŇAN, Michal. Sloboda pre históriu alebo história pre slobodu? In http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/ksinan.pdf
- (94) KŠIŇAN, Michal. Sloboda pre históriu alebo história pre slobodu? In http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/ksinan.pdf